

w Eucharystii, wspólnie dzielony, staje się pozytywnym doświadczeniem, które może mobilizować uczestników ruchu ekumenicznego do działania na rzecz jedności. Ważne jest, żeby nie iść drogą na skróty. Takie konferencje jak opisywana dają przede wszystkim okazję do wzajemnego zrozumienia, ale także akcentowania swojej wrażliwości konfesyjnej oraz uczenia się wzajemnego szacunku dla dyscypliny poszczególnych Kościołów i Wspólnot wyznaniowych, które określają zawsze szanowane uprawnienia duchownych i wiernych uczestniczących w tego typu spotkaniach.

Ufamy, że konferencja krakowska na długo pozostanie w pamięci wszystkich uczestników, tak jak bez wątpienia zapisała się w sercach gospodarzy i organizatorów, którzy wiele serca włożyli w przygotowanie tego spotkania, pragnąc nawiązać do jak najlepszych tradycji zarówno poprzednich konferencji, zwłaszcza do ostatniej organizowanej przez region polski konferencji w Cieszynie w latach 90.

PIOTR KOPIEC

DOI: <https://dx.doi.org/10.18290/rt20677-15>

EKUMENIZM O SPRAWIEDLIWYM SPOŁECZEŃSTWIE

SPRAWOZDANIE MERYTORYCZNE Z REALIZACJI PROJEKTU

EKUMENICZNA NAUKA SPOŁECZNA. SYSTEMATYKA

POLITYCZNYCH I SPOŁECZNYCH APLIKACJI

DIALOGÓW EKUMENICZNYCH

1. ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

Studia nad ekumenizmem oraz obserwacja i uczestnictwo w działaniach organizacji ekumenicznych stały się dla członków zespołu badawczego inspiracją do sformułowania tematu projektu, który przybliżyłby osiągnięcia społecznego zaangażowania ruchu ekumenicznego i pozwoliłby odpowiedzieć na pytanie, na ile mogą one być wykorzystane w obszarach społeczeństwa, ekonomii, polityki i kultury. W opisie planowanych badań zaznaczono kilka kluczowych założeń wstępnych, wykazujących specyfikę podjętego tematu. Wskazano, że ekumenizm, pojęty jako dążenie do widzialnej jedności między poszczególnymi wyznaniem chrześcijańskimi może być ujmowany jako jeden z głównych przejawów chrześcijańskiej nowoczesności oraz

Dr hab. PIOTR KOPIEC – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Teologii, Instytut Nauk Teologicznych, Sekcja Ekumenizmu, Katedra Teologii Protestanckiej; adres do korespondencji — e-mail: petrko@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0581-0737>.

jako odpowiedź na przemiany tożsamościowe spowodowane postępującym zbieganiem się uniwersalnego i lokalnego wymiaru chrześcijaństwa. Podkreślono, że głównym narzędziem ekumenizmu jest dialog ekumeniczny, rozumiany nie tylko jako jakiś rodzaj negocjacji między grupami interesu, ale jako proces wzajemnego uznawania się partnerów dialogu, łączący we wspólnym dążeniu do jedności chrześcijan, ale też do pokoju, sprawiedliwości i dobra wspólnego. Istota tego procesu jest jeszcze lepiej rozumiana, jeśli się przyjmie, że dążenia ekumeniczne odnoszą się do religijnych i kulturowych czynników kształtowania tożsamości, dotykając często intymnych i istotnych dla poszczególnych grup pytań. Zaznaczono, że szczególne znaczenie ma opracowanie specyficznego języka ekumenicznego, unikającego konfesyjności i dążącego do stworzenia kodu zrozumiałego dla wszystkich uczestników dialogu, niezależnie od wyznania. Określając tę specyfikę, założono, że doświadczenia dialogu ekumenicznego mogłyby stać się przydatne w rozbudowaniu kluczowej dla współczesnych społeczeństw kategorii dialogu społecznego, i to w dwóch płaszczyznach. Z jednej strony ekumeniczne sukcesy, sięgające czynników konstruujących tożsamość, jawią się jako istotne narzędzie ubogacania dialogu społecznego, zwłaszcza jeśli przyjąć, że dla funkcjonowania i stabilności nowoczesnych społeczeństw coraz większe znaczenie zyskuje kategoria zaufania. Z drugiej strony ten dialog jest użyteczny nie tylko ze względu na doświadczenia i zasady prowadzenia, ale też jego przedmiotowość. Historia ekumenizmu ukazuje mianowicie, że znaczna część tematów dialogu dotyczy zagadnień społeczeństwa, ekonomii, polityki i kultury, a w miarę rozwoju ruchu ekumenicznego te zagadnienia przesuwają się coraz bardziej do centrum zainteresowania.

W opisie projektu zwrócono uwagę również na obserwacje mające istotne znaczenie metodologiczne. Mianowicie, charakteryzując dialog ekumeniczny, można nakreślić jego typologię, w której, ze względu na takie czynniki różnicujące, jak poziom prowadzenia dialogu oraz ich tematy, zasadne jest wyróżnienie trzech typów. Pierwszym będą dialogi prowadzone na łonie wielkich organizacji ekumenicznych, drugim dialogi międzykościelne, bi-, tri- i multilateralne, trzecim zaś dialogi prowadzone przez oddolne kręgi ekumeniczne. Zasadność tej typologii znalazła potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych badań. Wreszcie odniesiono się do słów kluczowych tematu, charakteryzujących cele projektu: systematyki i aplikacji. Znaczenie pierwszego podnosi obserwacja, że dialogi ekumeniczne dotyczące zagadnień społecznych i politycznych są nieuporządkowane. Jest to wynik zarówno ogromnego zakresu treści, jaki tworzą inicjatywy i uzgodnienia ich dotyczące, jak i tempa ich powstawania. W opisie projektu stwierdzono więc, że usystematyzowanie tego materiału powinno być ujmowane jako ważny czynnik wzbogacenia refleksji socjologicznej, politologicznej i teologicznej nad współczesnym społeczeństwem i jego problemami. Owa przydatność odsyła do kolejnego słowa kluczowego, jakim jest polityczna i społeczna aplikacja dialogów ekumenicznych. Aplikacja jako pojęcie ma tutaj podwójne odniesienie: wskazuje na fakt, że wiele doświadczeń z tych dialogów zostało już wykorzystanych w życiu społecznym i politycznym, jak i że mogą one służyć jako baza dla

teoretycznych konstruktów możliwości zastosowania ekumenicznych koncepcji i doświadczeń na płaszczyźnie społeczeństwa, polityki i ekonomii.

Podsumowanie powyższych założeń pozwala na systematyczne wyliczenie szans, jakich może dostarczyć ekumeniczna myśl społeczna. Można je ująć w czterech grupach, dotyczących: 1) wiedzy o wielu koncepcjach społeczeństwa i o wielu wzorach kultury z różnych kontekstów społecznych i kulturowych, 2) wiedzy o ekumenicznej, a więc z założenia reprezentującej szerokie środowiska interpretacji różnorodnych tendencji społecznych, kulturowych i ekonomicznych, 3) wiedzy o praktycznych rozwiązaniach problemów społecznych wdrażanych w różnych krajach oraz 4) wiedzy o mechanizmach, według których funkcjonuje dialog ekumeniczny jako podstawowe narzędzie tworzenia ekumenicznej interpretacji.

2. NAKREŚLONE CELE

Powyższy skrócony opis głównych założeń przyjętych w projekcie pozwolił na merytoryczne uzasadnienie nakreślonych celów. Głównym zamierzeniem było zbadanie, na ile koncepcja i tematy dialogu ekumenicznego są i mogą być wykorzystane w dialogu społecznym i politycznym. Ten kluczowy cel otwierał cele szczegółowe. Pierwszym z nich była krytyczna analiza dokumentów i raportów aktywności ekumenicznych podejmowanych w politycznym i społecznym wymiarze oraz uporządkowanie ich z wykorzystaniem wspomnianego już kryterium zakresu i przydatności. Drugim celem było przybliżenie koncepcji ekumenicznych odnoszących się do krytyki istniejącego porządku ekonomicznego i politycznego. Trzecim zaś było wyodrębnienie tego obszaru dialogu ekumenicznego, który zaistniał w kontekście polskim i który wniósł i wnosi duży wkład w rozwój ekumenizmu i jednocześnie w rozwój odpowiedzialnego społeczeństwa obywatelskiego.

3. CHARAKTERYSTYKA PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

Rezultaty projektu wynikają z trzech głównych obszarów uzyskiwania wiedzy o ekumenicznej myśli społecznej. Po pierwsze, z kontekstualnej analizy dokumentów dialogów ekumenicznych, raportów z różnych działań ekumenicznych oraz ich interpretacyjnych opracowań, gdzie kontekst stanowią historyczne czynniki przemian dialogu ekumenicznego, teologia porównawcza poszczególnych wyznań chrześcijańskich, wyznaniowe perspektywy teorii ekumenicznej, a także przykłady krytycznej analizy współczesnego porządku społeczno-ekonomicznego. Źródła prowadzonej analizy i wynikającej z niej refleksji były pozyskiwane podczas kwerend w najważniejszych ośrodkach myśli ekumenicznej (archiwa Światowej Rady Kościołów w Genewie, biblioteka Instytutu Ekumenicznego w Bossey oraz biblioteka ośrodka ekume-

nicznego Centro pro Unione w Rzymie), podczas spotkań i konferencji ekumenicznych oraz dzięki kwerendzie internetowej, również na stronach z ograniczonym dostępem. Po drugie, istotnym źródłem tej wiedzy były indywidualne kontakty z wieloma ekspertami w zakresie społecznego zaangażowania ruchu ekumenicznego i rozmowy prowadzone w trakcie spotkań, konferencji i warsztatów ekumenicznych. Po trzecie, uczestnicy badań mieli możliwość obserwacji, jak powstają różne dokumenty dotyczące relacji międzywyznaniowych i ekumenicznych, co pozwala tak na osadzenie uzyskanej wiedzy we właściwym kontekście życiowym, jak i na poprawną ocenę znaczenia danego aktu.

4. WNIOSKI BADAWCZE

Badania przeprowadzone w ramach projektu opierały się więc na gruntownej analizie oraz rozbudowanej, wieloaspektowej interpretacji społecznego nauczania ruchu ekumenicznego i jego politycznych i społecznych aplikacji. Pozwoliły na wyciągnięcie szeregu wniosków, które zostały przedstawione w publikacjach, podczas odczytów na konferencjach i na stronie internetowej.

Po pierwsze, badania dowiodły, że ekumeniczna myśl społeczna odzwierciedla paradygmatyczne zmiany w całym ruchu ekumenicznym. Ekumenizm, od kiedy się wyłonił jako dążenie do jedności chrześcijan, przechodził różne fazy określane przez wyznaczanie celów, kształtowanie instytucji ekumenicznych, otwieranie się na ruch ekumeniczny kolejnych denominacji chrześcijańskich, przejmowanie przez liderów ekumenicznych różnych modeli działania. Wszystkie te transformacje znajdują głębokie odbicie w zakresie zaangażowania społecznego.

Po drugie, ogromne znaczenie dla ekumenizmu i jego myśli społecznej ma narastanie światopoglądowych i ideologicznych różnic między społeczeństwami i w obrębie społeczeństw. Wystarczy podać tutaj przykład napięć wynikających z krańcowo różnych podejść do kwestii błogosławienia związków homoseksualnych, aby zilustrować kontrowersje rozsadzające niejako od środka ruch ekumeniczny. Przy tym podziały przebiegają tutaj nie tylko pomiędzy poszczególnymi denominacjami, ale także wewnątrz nich. Stawia to ekumenizm w innej sytuacji niż na przykład sześćdziesiąt lat temu, kiedy Kościoły chrześcijańskie w miarę podobnie ujmowały poszczególne zjawiska etyczne, biorąc pod uwagę nawet głębokość teologicznych odmienności zwłaszcza między katolicyzmem i protestantyzmem. W konsekwencji można dzisiaj zaobserwować przesunięcie się środka ciężkości kontrowersji międzywyznaniowych z obszaru dogmatycznego na etyczny, co wyraził dobitnie kard. Kurt Koch, mówiąc, że stary slogan ruchu ekumenicznego „wiarą dzieli, działanie łączy” należy dzisiaj zastąpić stwierdzeniem „wiarą łączy, etyka dzieli”. Choć tego stwierdzenia nie należy traktować bezwzględnie, to jednak pozwala ono uzmysłwić sobie skalę etycznego zróżnicowania. Poza tym kontrowersje etyczne zmieniają mocno mapę relacji ekume-

nicznych, tworząc zbieżności dotychczas trudne do wyobrażenia, na przykład między niektórymi chrześcijanami ewangelikalnymi, katolikami i prawosławnymi, co odzwierciedla się w wyłanianiu się tzw. ekumenizmu konserwatywnego.

Po trzecie, bardzo ważnym czynnikiem kształtującym ekumeniczną myśl społeczną jest proces postępującego przesuwania się chrześcijaństwa w stronę globalnego Południa, co skutkuje zdecydowanie bardziej słyszalnym głosem Kościołów z tzw. Trójkontynentu (Ameryka Południowa, Afryka i Azja) oraz rosnącym znaczeniem kulturowych paradygmatów z krajów dotychczas peryferyjnych. Wpływ ten można już dostrzec, obserwując skład osobowy różnych komisji czy programów celowych kształtujących społeczne koncepcje ekumenizmu. Wart zauważenia jest fakt, że opisywane przesunięcie coraz częściej zupełnie zmienia kierunek przepływu idei inspirujących teologów i widoczne jest w wielu inicjatywach spoza obszaru euroatlantyckiego mających wpływ na globalny ekumenizm. Przejawem tego procesu jest również rosnąca popularność w kręgach ekumenicznych takich kierunków, jak teologia kontekstualna i teologia interkulturowa. Najważniejszą jednak konsekwencją jest to, że wielu delegatów z Kościołów spoza obszaru euroazjatyckiego zwraca większą uwagę na kwestie socjalne, odnosząc się do często drastycznych poziomów ubóstwa i wykluczenia społecznego w swoich krajach. W kontekście tej obserwacji, odnotowanej przez historyków ekumenizmu już kilkadziesiąt lat temu, należy zauważyć symboliczny przełom wyznaczony przez genewską konferencję „Kościół i społeczeństwo” w 1966 r., która utwierdziła ruch ekumeniczny na drodze społecznego i politycznego zaangażowania.

Z tym trzecim czynnikiem nierozzerwalnie związany jest czwarty, określony przez rosnący zasięg podejścia nazwanego przez kard. Waltera Kaspera „ekumenizmem świeckim”, a więc koncentracji na kształtowaniu struktur sprawiedliwego i pokojowego społeczeństwa i pewnym zaniedbaniu starań o pierwotny cel ruchu ekumenicznego, jakim jest osiągnięcie widzialnej jedności. Takie podejście przypisuje się wielu organizacjom ekumenicznym na czele ze Światową Radą Kościołów. Zdaniem jej krytyków Rada i jej agendy przypominają coraz bardziej kolejną organizację pozarządową, której głównym celem jest praca na rzecz praw człowieka i ochrony środowiska naturalnego. „Świecki ekumenizm” jest, z jednej strony, znaczącym obszarem ruchu ekumenicznego, zwłaszcza w kontekście jego społecznego zaangażowania, z drugiej zaś stanowi jeden z najpoważniejszych czynników kontrowersji ekumenicznych.

Piątym punktem, mocno określającym współczesny ekumenizm, są zmiany na jego mapie, powodowane przez postępujące odchodzenie od tzw. wyznań historycznych: katolicyzmu, prawosławia, anglikanizmu, luteranizmu i reformowanych na rzecz różnych Kościołów zielonoświątkowych i ewangelikalnych. Powoduje to szereg trudności ekumenicznych, tak z powodu niechęci wielu członków tych nowych Kościołów do ekumenizmu, jak i z powodu najczęściej skąpej doktryny teologicznej w tych wspólnotach. Z drugiej strony jednak następują tu również zmiany, w miarę jak coraz więcej chrześcijan ewangelikalnych uczestniczy w ruchu ekumenicznym, czego przy-

kładem jest Globalne Forum Chrześcijańskie, jak i rozwija ewangelikalną doktrynę społecznego zaangażowania, co robi Ruch Lozański.

Szósty istotny wniosek odnosi się do konsekwencji postępującej dechrystianizacji i sekularyzacji w krajach globalnie pojętego Zachodu, odzwierciedlających się zarówno w organizacyjnych trudnościach instytucji ekumenicznych, jak i postępującym spadkiem ekumenicznego entuzjazmu w tych państwach. Ruch ekumeniczny traci w ten sposób swój naturalny fundament, a przypisywana mu często apatia odbija się również na obserwowanej stagnacji społecznej myśli ekumenizmu w tych społeczeństwach. Ta obserwacja nie jest bezwzględna, również bowiem w krajach zachodnich rodzi się wciąż wiele idei dotyczących wspólnego świadectwa chrześcijan w społeczeństwie (przykładem tego są agendy Konferencji Kościołów Europejskich), a Kościoły te są poruszane, o czym wspomniano, inspiracjami płynącymi spoza obszaru zachodniego.

Warto zauważyć, że wspomniane punkty skupiają również w sobie czynniki przemian ruchu ekumenicznego, jak i tendencje tworzące kontekst, w jakim dokonują się działania ekumeniczne. Kolejne wnioski mają bardziej szczegółowy charakter. Po siódme więc, badania wykazały, że dla ekumenizmu istotne znaczenie mają pewne teologicznoekumeniczne modele, które organizują pracę organizacji i kręgów ekumenicznych. Chodzi tutaj zwłaszcza o paradygmat „sprawiedliwość, pokój i zachowanie stworzenia”, który wywodzi się z programu o tej samej nazwie opracowanego przez Komisję „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów i przedstawionego po raz pierwszy podczas Zgromadzenia Ogólnego Rady w Vancouver w 1983 r. Choć program został zakończony już po kilku latach, samo sformułowanie oraz zawarte w nim teologiczne treści stały się inspiracją kolejnych działań oraz opracowań ekumenicznych. Dotyczyło to przede wszystkim przekonania o istotowych zależnościach między sprawiedliwością, pokojem i zachowaniem stworzenia, a w konsekwencji o konieczności podkreślania integralności działań ekonomicznych, politycznych i ekologicznych. Ten paradygmat wiąże się również z narastającą w kręgach ekumenicznych krytyką neoliberalnego i zglobalizowanego kapitalizmu, który zdaniem wielu teologów sprzeciwia się fundamentalnym prawdom chrześcijaństwa i skutkuje idoliatrią mamonizmu. Ten głos jest szczególnie mocny w krajach, w których kryzysy gospodarcze i społeczne są mocniej odczuwalne. Dobitnie o tym świadczy określenie „ekonomia śmierci” nadane aktualnemu porządkowi społeczno-ekonomicznemu i promowanie idei tzw. ekonomii „wystarczy” (*economy of enough*). O znaczeniu paradygmatu „sprawiedliwość, pokój i zachowanie stworzenia” świadczy fakt, że jest on również wykorzystywany przez katolicką naukę społeczną, zwłaszcza w trakcie pontyfikatu papieża Franciszka. Ponadto stał się on pomostem między chrześcijańskim, teologicznym ujęciem rzeczywistości społecznej, gospodarczej i politycznej a wieloma alternatywnymi czy też heterodoksyjnymi modelami ekonomicznymi.

Ósmy wniosek jest ściśle powiązany z poprzednim i odnosi się do rosnącego znaczenia kwestii ekologicznej dla ruchu ekumenicznego. Wspólna troska o stwo-

rzenie jest jednym z tych obszarów współpracy międzywyznaniowej, które nie budzą większych kontrowersji. Chrześcijanie powszechnie zgadzają się, że ochrona środowiska naturalnego wynika z fundamentalnego i podzielanego przez zdecydowaną większość Kościołów nauczania o stworzeniu i o funkcji „zarządcy” nadanej człowiekowi przez Boga. Bezmyślne i postępujące podporządkowanie natury logice zysku ekonomicznego jest jednym z przejawów cywilizacji antychrześcijańskiej. W obszarze wspólnych działań ekologicznych wyraźnie dostrzegalny jest również przepływ między wyznaniem teologicznymi i kategorii odnoszących się do stworzenia. Widoczne są tutaj zwłaszcza dwa główne źródła inspiracji: odkrywanie przez chrześcijański Zachód, zarówno przez Kościół katolicki, jak i Kościoły protestanckie, prawosławną teologię stworzenia oraz przejmowanie paradygmatów czy pojęć pochodzących z Kościołów tzw. rdzennej ludności (*indigenous*), nieznanych dotąd w systemach kulturowych cywilizacji judeochrześcijańskiej.

W dziewiątym wniosku badania potwierdziły również, że obok troski o sprawiedliwe społeczeństwo oraz o stworzenie, kluczowym obszarem społecznej myśli ekumenicznej jest udział w pojednaniu międzynarodowym, międzyspołecznym i międzykulturowym. Aktywne uczestnictwo w procesach leczenia pamięci było od samego początku nie tylko jednym z najważniejszych pól działania ruchu ekumenicznego, ale też warunkiem jego istnienia, czego dowodzą pierwsze lata istnienia Światowej Rady Kościołów. Pochodną tego działania jest zaangażowanie ekumenicznych instytucji europejskich w procesy integracji europejskiej, wspierające kształtowanie wspólnej tożsamości w oparciu o przebaczenie ran historycznych. Szczytowym punktem tych wysiłków ruchu ekumenicznego były Europejskie Zgromadzenia Ekumeniczne w Bazylei, Grazu i Sybinie. Do grupy badań prowadzących do tego wniosku należały również wywiady z pionierami polskiego ekumenizmu, którzy w swoich wspomnieniach dowodzili znaczenia polskiego ruchu ekumenicznego dla pojednania międzynarodowego i międzykulturowego.

Należy również podkreślić, jako dziesiąty wniosek, że społeczna doktryna ekumenizmu jest rozwijana przede wszystkim przez wielkie organizacje ekumeniczne. Przeprowadzona analiza źródeł wykazała, że z trzech wyróżnionych w badaniach wstępnych poziomów ekumenizmu to właśnie poziom drugi, odnoszący się do tych instytucji, jest głównym obszarem kształtowania się ekumenicznej myśli społecznej. W pierwszym poziomie, a więc w dialogach międzykościelnych, zagadnienia społeczne zajmowały proporcjonalnie mniej miejsca, natomiast ekumenizm oddolny dostarcza wielu ciekawych, często radykalnych propozycji i idei, które jednak mają, z racji swego pochodzenia, mniejszą siłę oddziaływania.

Organizacje ekumeniczne rozwijają więc społeczną refleksję i, można rzec, meta-refleksję, ale też opracowują szczegółowe rozwiązania. Jako przykład można przywołać program „Dobra praca” Konferencji Kościołów Europejskich, który jest pewnym uwieńczeniem całego kompleksu działań sprzeciwiających się negatywnym zjawiskom w sferze pracy. Inną ilustracją takich prac jest program Światowej Rady

Kościółów wdrażający kompleksowe programy przeciwdziałania pandemii HIV w krajach Afryki południowej.

5. PRZEDSTAWIENIE REZULTATÓW BADAŃ

Wymienione powyżej wnioski badawcze zostały przedstawione w szeregu publikacji zarówno w monografiach, jak i w artykułach naukowych. Były również prezentowane podczas konferencji naukowych i warsztatów, a także są, w ograniczonym zakresie, dostępne na stronie internetowej ekumenizmspoleczny.pl.

Główną drogą prezentacji wyników badań przeprowadzonych w projekcie jest seria monografii. Trzy z nich stanowią uzupełniający się zbiór, który został podzielony tematycznie według wspomnianego paradygmatu „sprawiedliwość, pokój i zachowanie stworzenia” (JPIC). Każda z książek opracowuje społeczną refleksję ekumeniczną w perspektywie jednego z tych pojęć. Głównym zamierzeniem pierwszej, zatytułowanej *Spółczesność w teologicznej refleksji organizacji ekumenicznych. Panorama ujęć*, jest dokonane możliwie szerokiego i reprezentatywnego przedstawienia społecznego nauczania organizacji ekumenicznych. Zawiera ono dwie tezy, których sformułowanie jest jednocześnie określeniem celów szczegółowych. Pierwsza dąży do stwierdzenia, na ile wspomniany paradygmat JPIC jest wspólnym mianownikiem przyjmowanym przez ruch ekumeniczny w jego refleksji społecznej. Druga natomiast odnosi się do wewnętrznej struktury ekumenizmu i zakłada, że organizacje ekumeniczne różnią się stopniem radykalności w zależności od ich eklezjalnego „przywiązania”, w związku z tym najbardziej rewolucyjną refleksją społeczną prezentują oddolne inicjatywy ekumeniczne.

Druga książka, nosząca tytuł „*Aby świat uwierzył*”. *Wybrane aspekty ekumenicznej teologii politycznej*, jest próbą wskazania wybranych aspektów ekumenicznej teologii politycznej. Nie pretenduje ona do całościowego, wyczerpującego przedstawienia koncepcji teologii politycznej w ujęciu ekumenicznym ani też pełnej analizy zagadnień politycznych obecnych w ruchu ekumenicznym. Raczej z ekumenicznej dyskusji nad kwestiami politycznymi, skonkretyzowanej zwłaszcza w dokumentach dialogów międzykościelnych oraz organizacji ekumenicznych, próbuje ona wyłuskać zasadnicze elementy teologii politycznej, przetworzone jednak i zaprezentowane zgodnie z kierunkiem rozwoju myśli teologiczno-politycznej jej autora.

Trzecia pozycja, zatytułowana *Ekologia w teologiczno-społecznej refleksji ekumenicznej. Wybrane ujęcia*, dokonuje możliwie reprezentatywnej i całościowej treściowo rekonstrukcji ekumenicznej nauki społecznej trzech wybranych podejść w dziedzinie ekoteologii: Wypowiedzi te są rozsiane w różnych dokumentach i nie zawsze usystematyzowane. Stąd konieczność ich zebrania oraz zanalizowania, aby dokonać spójnej rekonstrukcji tego, co można określić mianem ekoteologii w ujęciu ekumenicznym.

Czwarta i piąta pozycja to skrótowe wersje wymienionych trzech monografii, przedstawiające najbardziej istotne treści w dwóch wersjach językowych – angielskiej

i rosyjskiej. Są one zatytułowane odpowiednio: *Ecumenical Social Thought: An Outline* oraz *Экуменическая общественная мысль*.

Wreszcie szosta pozycja, nosząca tytuł *Polska wiosna ekumeniczna we wspomnieniach jej uczestników*, jest zapisem spotkań, podczas których jej redaktorzy mieli możliwość zadawania pytań gronu wybitnych teologów i teolożek, ekumenistów i ekumenistek, tworzących polski ekumenizm i wysłuchania ich odpowiedzi. Jest ona jednocześnie prezentacją podejścia określonego przez redaktorów książki jako tzw. ekumenizm rozumiejący i ilustracją myśli ekumenicznej zakorzoną w doświadczeniu.

Szesnaście artykułów naukowych opublikowanych w recenzowanych czasopismach uzupełnia treści zawarte w monografiach. Poruszano w nich takie zagadnienia jak:

a) Udział liderów ekumenicznych w procesach pojednania międzynarodowego i międzykulturowego (do tematu tego odnoszą się artykuły: 1) *Healing the Wounds of History: The Stuttgart Declaration of Guilt (1945) as a Constitutive Act of the Post-War German Evangelical Church*, 2) *Roman Catholic Church in the Fight for Social Justice During the Communist Dictatorship in Poland*; 3) *Ten Years of Ordinariates for Anglicans – a Few Reflections on the New Ecclesiological Model*);

b) Działania ekumeniczne opracowujące wspólną teologię pokoju w polityce (artykuły: 4) *Moralność życia publicznego jako warunek sprawiedliwości i pokoju. Stanowisko patriarchy moskiewskiego Cyryla (Gundiajewa) przedstawione podczas Zgromadzenia Unii Międzyparlamentarnej w Petersburgu w kontekście politycznego zaangażowania Cerkwi rosyjskiej*, 5) *Kościół, naród i państwo w perspektywie chrześcijańskiej. Refleksja ekumeniczna*);

c) Krytyka aktualnego modelu ekonomiczno-społecznego i propozycja alternatywnych rozwiązań (artykuły: 6) *Projekt radykalizacji Reformacji: Ulricha Duchrowa teologiczna krytyka współczesnego porządku społecznego i politycznego*, 7) *Ekumeniczna krytyka kapitalizmu. Wybrane podejścia*, 8) *Wyzwania ponowoczesnego świata w perspektywie ekumenicznej*, 9) *The idea of the Biblical economics: Utopia or chance in the face of the contemporary transformations of the sphere of work*, 10) *Biznes rodzinny: międzypokoleniowe powołanie człowieka czy niewola powielanych wzorców życia? Szkic z antropologii katolickiej*, 11) *Idolatria kapitalizmu w perspektywie teologii luterńskiej*, 12) *Sprawiedliwy porządek społeczny w feministycznym nurcie współczesnego ekumenizmu*);

d) Wkład organizacji ekumenicznych w teologię zachowania stworzenia (artykuł 13) *Czy ekologia to problem teologiczny? Światowa Rada Kościołów na rzecz poszanowania stworzenia*);

e) Krytyka tzw. świeckiego ekumenizmu (artykuł 14) *Pojęcie Królestwa Bożego jako kategoria polityczna w działaniach Światowej Rady Kościołów*);

f) Znaczenie teologii spoza obszaru euroatlantyckiego dla społecznej refleksji ekumenizmu (artykuły: 15) *Ecumenical Ambiguities: The Case of the Ecumenical Association of Third World Theologians*, 16) *New Voices in the Grassroots Ecumenism: An Outline of the Postcolonial Theological Thought*).

Bardzo istotnym wydarzeniem była międzynarodowa konferencja naukowa „When We Look at Christ We See the World as It Is: Ecumenical Social Thought” („Kiedy patrzemy na Chrystusa, widzimy świat takim, jaki jest: Ekumeniczna myśl społeczna”), zorganizowana na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w dniach 4-5 marca 2019 r. Wzięło w niej udział 12 prelegentów z 6 ośrodków akademickich z 6 krajów. Wystąpienia ściśle nawiązywały do obszarów ekumenicznej myśli społecznej: poruszały udział ruchu ekumenicznego w kształtowaniu postaw ekologicznych, zwłaszcza w krajach pozaeuropejskich, wykazywały rosnące znaczenie teologii nieeuropejskiej dla społecznej myśli ekumenizmu, opisywały biblijne i patrystyczne podstawy społecznego zaangażowania ruchu ekumenicznego, nakreślały główne paradygmaty współczesnej ekumenicznej myśli społecznej, takie jak „sprawiedliwość, pokój i zachowanie stworzenia”, wreszcie, przybliżyły rolę ekumenizmu w pojednaniu polsko-niemieckim. Oprócz tego członkowie zespołu badawczego wzięli udział w łącznie dwudziestu konferencjach, warsztatach i wykładach otwartych, w których przedstawiali tematy z zakresu tematyki projektu.